

Nella sua pur indubbia veste di vocabolario programmaticamente etimologico, l'Opera contribuisce poi a delineare un quadro dei rapporti tra italiano e dialetto, annotando con una certa sistematicità l'accoglimento di voci dialettali nell'italiano regionale pedemontano, anche con un'attenzione alle tendenze e agli usi più recenti, non attestati nel repertorio lessicografico preso in esame, ma perlopiù ricavati da segnalazioni dei collaboratori (si tratta delle voci etichettate REPMAT). Pertanto, accanto a termini ormai sedimentatisi nel lessico italiano regionale quali *cerea*, *cicless*, *baricole* 'occhiali', *cioca* 'sbornia', ve ne sono altri, come *botalin-a* 'specie di pomodoro', che si stanno affermando anche nella lingua nazionale, in questo caso nell'ambito del lessico culinario; altrettanto interessante l'esempio di *cimìlciumìlcèmmi*, voce verbale dai vari significati in dialetto ('bruciare senza fiamma', 'covare', 'ristagnare' ecc.), divenuto vocabolo comune del lessico giovanile torinese e non solo, nell'accezione figurata di 'bruciare, fulminare'.

Preme infine evidenziare che alla rilevante qualità scientifica dell'Opera, magistralmente illustrata dalla *Prefazione* a cura di Max Pfister, si accompagna una veste editoriale assai funzionale alla consultazione, unita a un corredo di informazioni di carattere linguistico ed extralinguistico contenute nell'articolata *Introduzione* che contribuiscono a fornire allo studioso, ma anche al lettore non specialista, gli strumenti e le indicazioni necessari per una corretta lettura dei materiali presentati. In essa infatti, oltre ai già citati contributi sulle fonti del REP e sugli studi etimologici sul piemontese a cura di Anna Cornagliotti, figurano un quadro sintetico della storia e della situazione linguistica del Piemonte, una rassegna delle caratteristiche principali del piemontese e una descrizione della grafia impiegata (a cura di Giovanni Ronco), accompagnati dall'elenco dei prefissi e dei suffissi ricorrenti e da un glossario dei termini tecnici della linguistica (a cura di Laura Parnigoni).

Federica CUGNO
Università degli Studi di Torino
Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano

COUROUAU, Jean-François (dir.) (2015): *La langue partagée. Écrits et paroles d'oc. 1700-1789*, «Bibliothèque des Lumières», vol. LXXXV. Ginebra: Librairie Droz, S.A., 556 p.

El segle XVIII va suposar un immens salt endavant en la història de la literatura francesa. Naturalment l'embranchida venia de lluny. Durant el segle XVII, els Corneille, Racine, Molière, Malherbe, La Fontaine, La Rochefoucauld, La Bruyère o Bossuet havien col·locat el francès al centre de la república europea de les lletres. Passat el *rubicó* del 1700, els propagadors de les Llums van refermar aquella hegemonia. Al costat dels *philosophes* Voltaire, Rousseau, D'Alembert, La Mettrie, Buffon, Condillac, Holbach, Helvétius, també van formar una colla d'autors que en servir del francès per desplegar unes creacions pròpiament literàries, es diguessin Prévost, Lesage, Rameau, Marivaux, Beaumarchais, Chénier. Tots aquests noms van fortificar la llengua de la cort de París, la llengua francesa per antonomàsia, que coincidia a grans trets amb la que utilitzaven habitualment els seus paisans.

Però en el quadre d'honor de les excel·lències literàries de la França del XVIII no només hi figuren personalitats nascudes i crescudes als territoris del nord del massís dit "Central", on la llengua francesa —la llengua d'oïl— hi era congènita. El panorama de la literatura gàl·lica del Setcents queda coix si es prescindeix de les aportacions vingudes del sud de la gran frontera idiomàtica hexagonal, dels països de la llengua d'oc. Per limitar-nos als noms majors, la història literària de França del XVIII incorpora, com no podria ser d'altra manera, el bordelès Montesquieu, el roergat Guillaume-Thomas Raynal, el perigordí François Fénelon, el foixenc Pierre Bayle, el poeta Jean-Jacques Lefranc de Pompignan, de Montalbà, l'abbé Delille, de Clarmont d'Alvèrnia, o el malaventurat Fabre d'Églantine, de Carcassona.

La conformitat amb l'expressió francesa dels escriptors setcentistes provinents del gran sud gàl·lic va ser incondicional, completa. En les seves obres, a penes hi sabríem trobar traces d'un origen al·lòfon, d'una procedència separada del mòdul imperant. Aquesta és sens dubte una prova més, i no pas menor,

de la irradiació de la llengua de París arreu de França: una llengua que ja feia temps que s'havia sobreposat a les alternatives interiors. Que s'hi havia sobreposat políticament, també culturalment. Aquest procés, no gens improvisat, al segle XVIII va experimentar una apoteosi. Llavors la literatura francesa només es pot entendre *en* francès, *des del* francès. Podríem preguntar-nos, en qualsevol cas, fins a quin punt un tal monopoli va tendir a l'exclusivitat. Doncs bé: a això és justament al que venen a respondre els treballs que integren el llibre *La langue partagée. Écrits et paroles d'oc. 1700-1789*.

La introducció del volum, a càrrec del seu curador, Jean-François Courouau, il·lumina el racó més ocult de la història literària de la França que està a punt de fer el pas a la convulsió revolucionària. En poques planes, Courouau resumeix i sistematitza la vivència occitana del segle XVIII com diria que no s'havia fet mai abans. D'on es desprèn que, a pesar de les aparences que la van excloure de la visibilitat notable, la llengua romànica heretada pels naturals del terç sud de França va continuar existint. Sabíem que això va ser així fins molt tard. Després de l'estudi clàssic de Michel de Certeau, Dominique Julia i Jacques Revel (1975), basat en els documents descoberts per Gustave Gazier el 1880, sabíem que a la vetlla de la Gran Revolució la imposició de la llengua de la monarquia francesa havia donat per al que havia donat, que era francament per a bastant poc. Abans del mirífic 1789, la "politique de la langue" prescrita des de dalt per diversos conductes no va reeixir gaire als països de la França meridional, perquè bona part de la població hi continuava ignorant el francès. Certament el segle XVIII va significar la consolidació de la llengua reial, sobretot a les ciutats, gràcies a la difusió de l'ensenyament. Va significar doncs la naturalització del bilingüisme, d'un bilingüisme altament descompensat, com més va més abrasiu per a la llengua del poble. Per dir-ho de pressa, va entronitzar la diglòssia a tots els efectes. D'aquí ve que durant el 700 es produeixi l'afermament d'una consciència difusa de la pròxima desaparició de l'idioma històric sota el pes de l'idioma oficial. L'arribada de poblacions del nord, autènticament francòfones, va reblar el clau: va familiaritzar els autòctons amb el codi oficial, i en va propiciar la impressió de canvi, de fractura històrica. De manera que, al sud de França, es pot dir que l'antic règim sociolingüístic va caure força abans que l'antic règim sociopolític.

Tanmateix, per descriure la vida quotidiana dels països occitans del segle de les Llums només podem parlar, a dreta llei, de bilingüisme. I el bilingüisme sempre i en tot lloc ha sigut condicionat i imperfecte, provisional. El coneixement del francès, inclús entre les capes superiors de la societat "meridional", tampoc l'hauríem de sobreestimar. El primer president del parlament de Tolosa, parisenc de naixença, va necessitar, durant l'any del seu exercici (1769-1770), un traductor. La criada de la que serà cèlebre família Calas, després de residir durant més de vint anys a la ciutat de Tolosa, no acabarà dominant el francès. Referint-se a Marsella, el marquès de Pennes considerava, en un discurs del 1786, que «très peu de femmes entendaient le français et il fallait parler leur langue pour être écouté». De l'àrea de Bordeus, ja ens n'havia parlat Philippe Gardy, en un treball fonamental sobre l'obra d'Antoine Verdier. René Merle, per la seva banda, havia advertit que a la Provença de finals del XVIII francografia i francofonia no eren pas equivalents. És precisament per això que Jean Desgrouais, professor al Collège Royal de Tolosa, va fabricar un dels *best-sellers* a l'Occitània de l'època, titulat *Gasconnismes corrigés, ouvrage utile à toutes les personnes qui veulent parler et écrire correctement, et principalement aux jeunes gens dont l'éducation n'est point encore formés* (1766). Urgia corregir la realitat, perquè la realitat no era tan bona com semblava que era.

La subordinació física de la llengua d'oc va comportar una subordinació mental. Al Setcents la idea que l'idioma patrimonial i distintiu dels sud-francesos constituïa un subidioma prospera a tota marxa. Llavors sembla que els "meridionals", independentment de la seva localització i fins i tot del seu nivell de formació, hagin assimilat que la seva manera d'expressar-se d'estar per casa és un instrument mancat: un *patois*. La parla pedestre es podia associar, com a màxim, a un *patois* cognominat amb l'epítet de la regió o de la comarca immediata. Quedava per als erudits el record brillant del nom de provençal; quedava eventualment l'al·lusió al gascó i els seus gasconismes, fent de la part un tot informe. Quedava la reminiscència erudita d'una entitat supralocal, d'un vulgar il·lustre que Antoine Court de Gébelin redescobria en el seu *Essay sur l'origine de la Langue Gascone, composée de plusieurs dialectes tels que le toulousain ou langue mondine, le Nimois, le Provençal, le Limousin et le Béarnais*.

Però al segle XVIII plana, per sobre de totes les impressions sàvies, l'imperi del *patois*. Amb aquest estigma al damunt, l'existència occitana ho tenia malparat per transcendir l'estricta transmissió elemental. En un terreny pres per una subordinació tan fonda, tan *radical*, no és pas estrany que acabés trasplantant-s'hi la negligència i fins l'oblit de la perpetuació culta de la llengua històrica. El "naturalista" Jean-Baptiste Noulet va ser el primer a parar-hi atenció en el seu *Essai sur l'histoire littéraire des patois du midi de la France au XVIIIe siècle* (1877). La revelació dels resultats d'aquella cala va portar al ditirambe de Charles Camproux, per qui la producció setcentista en occità presentaria literalment una "richeesse beaucoup plus grande" que la proporcionada per la literatura francesa. Deixant de banda les exageracions militants, el judici més compartit entre els estudiosos moderns ha consistit a veure en la literatura d'oc del XVIII l'anvers de les lluminositats del segle francès. L'acord erudit ha portat generalment la marca d'"un siècle de décadence véritable" (André-Paule Lafont), d'un moment de depressió col·lectiva, traduït en una "desolante mediocritat" (Fausta Garavini).

Doncs bé. Al llarg de més de cinc-cents planes, *La langue partagée* mira de ressituar en els seus justos termes la vivesa, sovint clandestina o clandestinitzada, de l'escriptura setcentista en llengua d'oc. En vuit apartats temàtics, el bo i millor de l'occitanisme científic concorre a l'empresa de desenterrar un continent sepultat per l'abassegador prestigi de les belles lletres franceses. La feina dels investigadors ha consistit a excavar el subsol arxivístic per trobar-hi els manuscrits que al seu dia no van gosar sortir a la llum, o no es va veure la necessitat que hi sortissin. Ha consistit, també, a donar sentit, social i estètic, a les rares creacions que van participar del mercat del llibre imprès en occità. En el capítol dedicat a la poesia, Jean-François Courouau ressalta aquesta duplicitat.

Al segle XVIII, els llibres de poesia publicats en llengua d'oc es van limitar gairebé a les reimpressions d'obres del segle precedent: del temps en què els Godolin, Despuech, D'Astros o Ader feien augurar —de Tolosa a Ais— una espècie de "renaixença" de les lletres locals. Però la veritat és que hi va haver més que això. El 1734 s'estampava (i el 1763 es reeditava) el *Recueil de pousiès provençalos* de François-Toussaint Gros; i el 1781, a Tolosa, els 4.138 alexandrins de *Le Miral moundi*. D'aquesta feta es pot inferir que n'hi havia "demanda". Cosa que no desdiuma pas que la creació poètica en occità és localitzada sobretot en els manuscrits inèdits, i generalment reflecteixi la veu "popular". El tractament de Courouau de l'*auròst* bearnès i de l'*asouade* bearneso-bigordana, gèneres consistents a plorar els morts en vers i rima, té el valor d'una troballa. Una altra sorpresa es dona amb Arnaud Daubasse, de Moissac, autor pont entre la llengua literària i la pròpiament popular. O quan trobem inventariades una pila de traduccions dels clàssics a la llengua d'oc: d'Horaci i Virgili a La Fontaine i Voltaire. O quan constatem que des de Millau Jean-Claude Peyrot va ordinar un conat de "poesia social" en llenguadocià.

En el capítol dedicat al teatre, Philippe Gardy presenta el corpus occità del segle XVIII, compost per vora seixanta peces. Del conjunt se'n destaca un comú denominador, que no admet apel·lacions. La pràctica totalitat d'obres teatrals escrites al segle XVIII en qualsevol dialecte d'oc tendeix a confirmar els progressos de la francesització del sud de França. Per això, tal com Gardy ja ens havia ensenyat en la seva abundantíssima obra precedent, no hi ha reflex de la realitat diglòssica occitana més eloqüent que el teatre. Res de nou, doncs. Sinó que la novetat ara consisteix a endreçar tipològicament tots aquells testimonis. El teatre d'oc del XVIII es podria dividir entre el que festeja el carnaval, el que se centra en el cicle nadalenc i els espectacles "d'ocasions". Però potser la part més original de la feina de Gardy resideix en el rescat del teatre "literari" en occità. Una llengua que passava per subllengua, podia realment generar una literatura que no fos subliterària? Aquí compareix el provençal Jean de Cabanes, un dels grans noms de les lletres d'oc de tots els temps. Com afirma Gardy, "Cabanes, autour de 1700, s'est explicitement évertué à conjurer la situation diglossique du provençal en essayant à une écriture dramatique linguistiquement pleine et entière" (p. 176). La voluntat expressa de Cabanes d'elaborar un teatre en llengua provençal el fa un exemple únic, altament interessant. Per més que tinguin un cert pes específic, els altres protagonistes de la literatura escènica local (el provençal Jean-Baptiste Coye, l'alvernès Antoine Clet o el llenguadocià Jean-Baptiste Fabre) empal·lideixen al costat de l'ambició fora de sèrie de Cabanes.

Per la seva banda, Xavier Bach i Pierre-Joan Bernard s'encarreguen de descriure l'àmbit dels cànctics, les nadasles i les cançons del Setcents en llengua d'oc. Aquest és un gènere caracteritzat per la difu-

minació absoluta de l'autoria i fins de la noció d'obra, on predomina la intenció religiosa per sobre de cap altra. Jean Eygun ja havia fressat el camí en diversos treballs, avui indispensables. Bach i Bernard ressegueixen les pistes d'Eygun, insisteixen en la glòria adquirida pels *nouvés* provençals de Nicolas Saboly al segle XVII, perpetuada al XVIII, i enceten una font suplementària d'interès amb el tractament de la cançó profana en occità. Llengua popular mancada de la més mínima possibilitat de connexió supralocal, l'occità servia ben poc per a la literatura. Continuava servint, en canvi, per a la paraliteratura. Així, seguia funcionant en els cants que més tocaven la quotidianitat descordada. L'inventari que resulta de la prospecció de Bach i Bernard és un testimoni sociolingüístic de primer ordre, on l'idioma històric dels "meridionals" resisteix perquè resisteix la realitat que el sustenta: la dels homes que s'enamoren, beuen, mengen, satiritzen o narren circumstàncies, i que de tot plegat en fan cançó.

El capítol que Jean-Christophe Maillard dedica al repertori líric occità del XVIII el presideix l'estudi d'un text extraordinari i sensacional. En un moment de màxima depreciació dels *patois* culturalment inservibles, el 1754 es presenta l'òpera *Daphnis et Alcimaure*, de Cassanéa de Mondonville, l'únic exemple d'obra lírica cantada en llenguadocià. En el pròleg del text, escrit en francès, se'n justifica la raresa tot apel·lant a la tradició tolosana, a Clemença Isaura i a "notre langage enchanteur"; a una "Langue Toulousaine" que, després de tot, és "prés la même que cet Ancien Provençal". Durant gairebé dues hores, el gloriós passat dels poetes occitans circula al dictat de "la naïve peinture". Com que es tractava d'exercitar la "simplicité", la llengua d'oc hi feia el fet. Les representacions de *Daphnis et Alcimaure* van aconseguir una aclamació ressonant, segurament fruit de la novetat també idiomàtica.

L'apartat que David Fabié dedica a la lexicografia i la gramàtica occitanes del XVIII té un interès molt especial, perquè toca la influència més reconeguda a l'exterior. Tant els diccionaris com els tractats gramaticals que es van produir al sud de França entre el 1700 i el 1789, seran decisius per engegar el que s'anirà perfilant com la disciplina romanística. En aquest paquet convindria afegir-li les grans obres com ara la *Histoire littéraire des troubadours*, de l'abbé Millot (1774). L'atenció que van prestar a aquests textos Antoni de Bastero, el marquès de Llió o més tard els jesuïtes hispànics desterrats (Aymerich, Llampillas, Andrés, Masdeu) en demostra la incidència. A començos del XIX els romanistes Raynouard o Diez els tindran per guia. El repertori que aquí elabora Fabié constitueix un suport important, no solament per copsar les evolucions de l'interès per la llengua d'oc dintre el seu marc natural, sinó també a fora. I és que a l'origen dels primers estudis romànics hi ha la "lingua romana", sovint associada a la permanència contemporània dels dialectes sud-francesos.

Pel que fa a la lexicografia, hi ha un parell d'*opera magna*, impreses i per tant influents, que destaquen del conjunt: el *Dictionnaire languedocien-français* (1785), de Pierre-Auguste Boissier de Sauvages, i el *Vocabulaire français-provençal*, de Claude-François Achard (1785). En tots dos casos s'hi fa explícita la consciència que l'idioma contrastat amb el francès posseeix un abast supraprovincial. En les paraules introductòries al diccionari de Boissier de Sauvages, el "languedocien" aflora com un "langage divisé autrefois, comme il continue de l'être aujourd'hui, en différents dialectes; qui, depuis Antibes jusqu'à Bordeaux, se rapprochent, se mêlent, se fondent, pour ainsi dire, par des nuances insensibles l'un dans l'autre" (p. 369). En el *Vocabulaire* d'Achard s'hi fa implícitament una declaració similar. Al marsellès Archard es deu la reposició de la grafia clàssica dels trobadors, singularitzada per la recuperació dels dígrafs *lh* i *nh* o de la *-r* dels infinitius, aprofitada més de mig segle després pel famós diccionari de Simon-Jude Honnorat. L'omnipresència de la diglòssia, i del seu epifenomen *patois*, va lliurar Achard a intentar un exercici compensatori, amb la llengua dels trobadors com a taula de salvació: «Nous avons cru devoir établir une Syntaxe provençale qui, se rapprochant de l'ancienne, facilitera aux Provençaux la lecture des Ecrivains en cette langue qui viendront après nous, ou qui nous ont précédés» (p. 376).

Com en tota la resta de *La langue partagée*, en el treball de Fabié l'espeleologia arxivística revela unes riqueses insospitades, com ara la descripció dels manuscrits de les gramàtiques de l'alvernès Jean-Baptiste Tailhandier, del gascó Grateloup, del llenguadocià René Séguier o del provençal Jean-François Féraud. La condició inèdita d'aquests productes porta a pensar en la seva escassa operativitat així com en la seva nul·la requesta social. Després de tot, per què s'havia de regular una llengua que en la realitat

no operava com a tal? Fins i tot els lèxics impresos, com el *Dictionnaire provençal* de Sauveur-André Pellas (1723), topaven amb la consideració crítica segons la qual «on ne voit pas de quelle utilité pourroit être pareil ouvrage à la République des Lettres» (p. 470).

En el repàs complet per les lletres d'oc del XVIII, quedaria pendent l'estudi de la prosa. En un segle en què els grans autors francesos procuren formalitzar una *pensée* universal, la llengua d'oc hi té ben poc a dir. Philippe Gardy va parlar de "la prosa impossible" dels occitans del XVIII. Si en l'esfera menys solemne l'idioma diari podia sostreure's esporàdicament de la diglòssia, era impossible que ho fes quan es tractava d'elaborar un discurs amb pretensions. En el capítol dedicat a la prosa d'oc, Jean-François Courouau associa els escassos testimonis que contravenen la tendència general francesista a "un météore dans un ciel (presque) vide". El *gairebé* aquí és important. Perquè, malgrat tot, l'occità es va esquitllar de tard en tard per unes esclatxes minúscules però ben obertes. Hi ha els usos administratius, circumscrits al Bearn, encara no cancel·lats per la igualació revolucionària. Resulta ben significatiu, així mateix, veure com a principis del XVIII els contractes notariais van abandonant ràpidament el bearnès. El 1726 ja no en queda cap. Abans, el 1710, les deliberacions dels Estats del Bearn s'havien passat al francès. Al costat d'això, els *Fors e costumaz deu royaume de Navarre* es van reimprimir, bilingües, fins a la vetlla de la Revolució, com una reverberació muda de les velles glòries regionals. L'altre espai en què la llengua popular manté una certa operativitat és en la prosa religiosa. Els catecismes bearnesos sorgits del bisbat d'Oloron es reeditaran sense treva tot al llarg del XVIII. Crida l'atenció, no obstant, l'absència d'impresos homilètics en l'espai occità, cosa que no vol pas dir que els sermons s'hi produïssin (almenys fora de l'àmbit urbà) només en francès. Fora impensable. Aquesta falta més aviat torna a posar de manifest la difícil conciliació de l'expressió d'oc amb el mercat del llibre: amb la seva venda, el seu consum, la seva socialització.

Però en el cel buit de la prosa occitana hi va comparèixer de cop i volta una estrella. Pels volts de 1756, en efecte, l'*abbé* llenguadocià Jean-Baptiste Fabre va concebre la *Histoire de Jean l'an pres*. Com no podia ser d'altra manera, som davant d'una estrella fugaç, que no va ser publicada fins al 1839 i estudiada a fons per Philippe Gardy i Patrick Sauzet fins al 1988. En tot cas, la quarantena de planes del manuscrit de Fabre justificarien, per si soles, que deixéssim de considerar el XVIII com un continent perdut per a les lletres d'oc. Amb la seva fabulosa *histoire*, Fabre va més enllà del confí de l'escriptura *patoise*: aconsegueix crear una prosa occitana emancipada de la tudela idiomàtica del francès. Aconsegueix, per tant, posar la vella *lenga mespresada* al nivell de la llengua menyspreadora, i així, com deia Gardy, «"traverser" la diglossie» (p. 430), fins al punt que les influències que Fabre insinua en el seu text no es limiten pas a les fonts orals heretades —a l'"hypotexte" a què es refereix Courouau—, sinó que van de la picaresca hispànica, de la qual agafa la malícia i la crítica social, als *philosophes*, dels quals combat la descreença. Això, que en principi només s'ho podia permetre una literatura "normal", s'ho permet ara un capellà il·lustrat del Baix Llenguadoc en *patois*.

Jean-François Courouau retreu un darrer testimoni de prosa occitana setcentista, absolutament excepcional: la correspondència del marquès de Sade amb la jove Marie-Dorothee de Rousset. El record de la província adoptiva va empènyer el cèlebre reclús de Vincennes, encara que fos episòdicament, a l'ús escrit de la llengua provençal. És en aquesta llengua que el parisenc Sade també va compondre un parell de poemes. El pes aclaparador de la diglòssia no l'en privava pas. I és que abans de la Gran Revolució la llengua d'oc, defugida per l'alta cultura, seguia sent indefugible per la vida corrent i els seus annexos.

Subordinada al patró de l'únic *bon usage* possible a França, la llengua històrica dels sud-francesos es filtrava, desregulada i òrfena de tradició, per les ranures de l'expressió del real. El març del 1789, els representants del poder reial, preocupats pels moviments que es produeixen a Provença, fan imprimir un cartell amb el títol *De la part doou Rei Comte de Prouvenço*. Els mateixos cercles dirigents distribuïren una *Lettra d'un païsan prouvençaiu a seis amis*, amb la intenció d'apaivagar els ànims revoltats: «Sias páoures, mai tout lou mounde póou pas estre riche» (p. 452). En el moment en què el "poble" es converteix en subjecte històric, la paraula d'oc sembla que revifa sobre el paper. René Merle n'havia donat força pistes en diversos estudis inexcusables. L'idioma popular es va activar, especialment a l'espai

provençal, llavors que les bastides de l'antic règim estan a punt de caure. Com queda dit en un full volant prerevolucionari, servint-se d'un codi quasihibrid: «Riche la passa belle, / Mai un jour finira: / Richesses et misere, / Chasqu'un la laissera; / Car lou paoure espere/ D'estre a l'egalita» (p. 456).

L'epíleg que traça Courouau és clar i compendiós. Al Setcents la creació en llengua occitana existeix massivament. La integrada una xarxa textual complexa, on conflueixen diverses tradicions, d'entre les quals la francesa, lògicament majoritària, ocupa només una part. Un cop aplegada la jungla de testimonis de l'escriptura d'oc al segle XVIII, més o menys tapats per l'essor lingüístico-literari franco-francès del segle de les Llums, es pot concloure, amb Courouau, que, «s'il n'y a pas de République des lettres occitanes, comme il y a une République des lettres françaises, il y a bien un *système* littéraire occitan, *incomplet* certes, mais, tant bien que mal, fonctionnant comme tel» (p. 472). Robert Lafont parlava de “diglòssia feliç”. Ben mirat, potser totes les diglòssies ho són més o menys, de felices. Uns versos inèdits —*et pout cause!*— del gran Jean-Baptiste Fabre resumirien els termes d'aquesta mena de beata conformació: «Aïci lou patois m'escâpa; / Monséigneur, excusas-lou; / Dês que soüi de bonna hîmou / Aquella foullié m'arraâpa» (p. 484).

Abans de l'esclat revolucionari del 1789, la llengua dels habitants del terç sud de França sabíem que resistia en l'oralitat. Amb el volum monumental que hem revisitat, sabem que també va resistir, mal que fos com a reacció a una mort programada, amb una literatura. Entre els literats renaixentistes i barrocs i el Felibratge no hi va haver doncs un conjunt buit. Hi va haver una vida cultural, o potser subcultural, plena de contradiccions. Aquesta és la lliçó que s'ha d'extreure de *La langue partagée*, d'un llibre monumental, a partir d'ara imprescindible en l'estudi de la història de la llengua d'oc.

August RAFANELL
Universitat de Girona

CREMADES, Francesc (2016): *El Regiment de preservació de pestilència (1348) de Jacme d'Agramont. Història del manuscrit guardat a Verdú, context i versió en català actual*, pròleg de Joan Veny. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, 178 p.

El nom de Joan Veny va indistricablement associat al del gran projecte geolingüístic que cobreix tot l'àmbit on es parla la nostra llengua, i que ja ha donat tan bells i bons fruits com el volum *Etnotextos del català oriental*,¹ acompanyat d'enregistraments, els vuit volums de l'*Atles Lingüístic del Domini Català (ALDC)*,² font inexhaurible per al coneixement dels parlars catalans —tant l'un com els altres en coautoría amb Lídia Pons— i els cinc volums del *Petit ALDC*,³ un atles de segona generació, amb mapes interpretatius a tot color precedits de comentaris alhora sintètics i precisos, que és una autèntica joia. Joan Veny, però, també és l'ànima d'un altre projecte, menys conegut però igualment important per al coneixement de la rica varietat de la llengua catalana, tant en l'eix geogràfic com en el cronològic: em refereixo al projecte *Scripta* —promogut per Joan Veny i actualment dirigit per ell mateix i per Àngels Massip—, que té l'objectiu d'aplegar, de transcriure i d'editar, contextualitzats històricament i comentats lingüísticament, una vasta antologia de textos catalans, que abracci des dels orígens de la llengua fins al moment actual i que cobreixi tots els indrets de la nostra geografia i totes les tipologies textuals. A hores d'ara aquest projecte ja ha encetat dues sèries de publicacions. D'una banda, l'Institut d'Estudis Catalans ha editat quatre gruixuts volums antològics corresponents a les varietats menorquina, eivissenca

1. VENY, Joan / PONS, Lídia (1998): *Atles Lingüístic del Domini Català. Etnotextos del català oriental*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística, 5).

2. VENY, Joan / PONS, Lídia (2001-2016): *Atles Lingüístic del Domini Català (ALDC)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 8 vol. publicats fins ara.

3. VENY, Joan (2007-2015): *Petit Atles Lingüístic del Domini Català (PALDC)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 5 vol. publicats fins ara.